

Wat betekent het nieuwe leerplan voor het katholiek buitengewoon basisonderwijs?

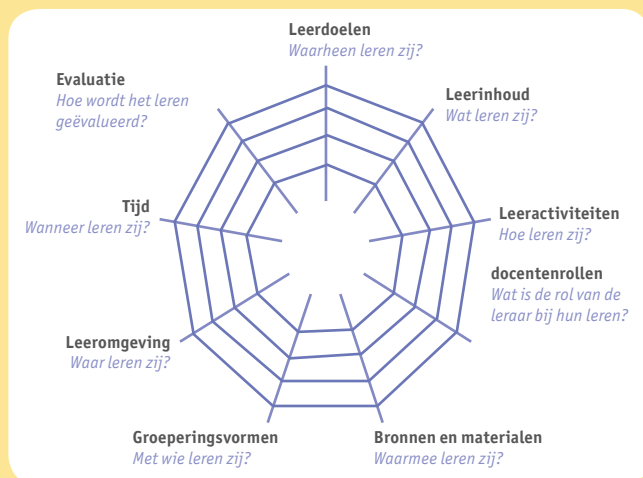
Dominik De Keyzer, Els Van Schelvergem
pedagogisch begeleiders Dienst Curriculum & vorming

Zin in leren! Zin in leven! (Zill) is het nieuwe leerplanconcept voor het katholiek basisonderwijs. Het buitengewoon basisonderwijs kan zich sterk vinden in dat concept. Zo herkennen we in de persoonsgebonden ontwikkelvelden heel wat van onze doelen met betrekking tot leren leren, socio-emotionele ontwikkeling en sensorische ontwikkeling. Inzetten op die ontwikkelvelden betekent dat we de leerling sterker maken en hem motiveren om tot eigen keuzes te komen en zijn verantwoordelijkheid te nemen voor zijn eigen leren.

Het nieuwe leerplanconcept kan richting geven aan het leren van alle leerlingen in het basisonderwijs, ongeacht hun specifieke onderwijsbehoeften of de plaats waar leerlingen les volgen. Na de invoering van het nieuwe leerplan kijken al onze basisscholen door eenzelfde bril naar de ontwikkeling van hun leerlingen. Op die manier zullen we ook over een gemeenschappelijke 'taal' beschikken om vanuit eenzelfde referentiekader de onderwijsbehoeften (sterktes en noden) van een groep of kind samen in kaart te brengen. Diezelfde 'taal' kan enkel de gelijkgerichtheid bij het doorlopen van het zorgcontinuüm ten goede komen.

Wat maakt het buitengewoon (basis)onderwijs specifiek?

Het buitengewoon (basis)onderwijs stemt haar onderwijsaanbod af op de individuele onderwijsbehoeften van leerlingen. Die afstemming gebeurt door de samenwerking in een multidisciplinair team. Van het team wordt een specifieke orthopedagogische en orthodidactische bekwaamheid verwacht. Alle teamleden houden daarbij rekening met de specifieke doelgroep. Het buitengewoon onderwijs (buo) laat de leerlingen geen standaard leerprogramma doorlopen, maar zorgt voor een curriculum, aangepast aan de noden en de mogelijkheden van de leerling of leerlingengroep. Het curriculum is een richtinggevende planning op schoolniveau vertrekkende vanuit het pedagogische project van de school. Het vertrekt vanuit een duidelijke visie op leren en de ontwikkelingsperspectieven van de lerende. Een curriculum wordt opgebouwd vanuit de methodiek van handelingsplanning en houdt rekening met verschillende invalshoeken.

Schema curriculum en leerlijn, gebaseerd op Van den Akker, 2003, *Het curriculaire spinnenweb*

Een breed curriculum geeft kansen tot curriculumdifferentiatie. Vanuit een gelijkgerichte visie gaat de school een doelgerichte aanpak nastreven op het niveau van de school, de groep of het individuele kind. Het curriculum schetst de vaardigheden, de kennis, de inzichten en attitudes die we verwachten dat leerlingen leren.

“Als je niet voor mijn kwaliteiten gaat, moet je van mijn gebreken afblijven!”
Emiel van Doorn

De scholen krijgen een zeer grote autonomie. Zo zijn schoolteams zelf verantwoordelijk voor de selectie en concretisering van de ontwikkelingsdoelen die de overheid voor het buitengewoon onderwijs heeft bepaald. Waar het gewoon lager onderwijs bij het nastreven van eindtermen resultaatsverplichting heeft, hebben scholen buitengewoon onderwijs een inspanningsverplichting om ontwikkelingsdoelen na te streven. Ze gaan daarbij uit van de potentiële leergroei van de leerling. Om voor elk kind passende doelen te selecteren en na te streven, werkt een buo-school met een handelingsplanning om het curriculum vorm te geven.

Handelingsplanning is het cyclisch proces van het orthopedagogisch en orthodidactisch handelen met als doel onderwijs op maat van iedere leerling aan te bieden. De effectieve neerslag van dat proces is te vinden in het handelingsplan. De school heeft de vrijheid om een schooleigen handelingsplan te ontwikkelen voor haar groepen en voor een individuele leerling. Dat plan wordt in vijf stappen opgemaakt:

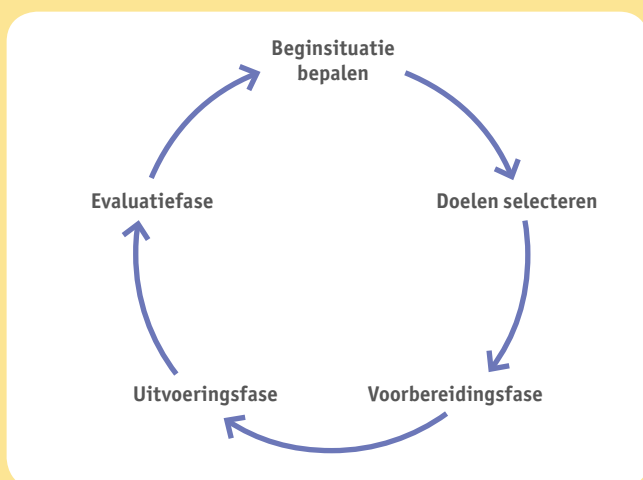
- In de *beginfase* draait alles om beeldvorming: een goed zicht krijgen op de leerling en zijn ontwikkeling. Een goede beeldvorming brengt de concrete onderwijsbehoeften van een kind

in beeld. Er wordt rekening gehouden met omgevings- en persoonskenmerken. Daarbij is er aandacht voor de leerinhouden, voor belemmerende en bevorderende factoren en voor de competenties en talenten van de leerling. De beeldvorming helpt om de zone van de naaste ontwikkeling te bepalen. Dat is de opstap naar een selectie van specifieke doelen.

- In de *doelenfase* worden expliciete doelen geselecteerd binnen de 'zone van de naaste ontwikkeling' vanuit die beeldvorming.
- In de *voorbereidingsfase* overlegt het team over de werkvormen en de organisatie die het best helpen om de vooropgestelde doelen bij een bepaalde groep of leerling na te streven.
- Tijdens de *uitvoeringsfase* wordt uitgevoerd wat interdisciplinair is vastgelegd. Je krijgt een antwoord op deze vragen: 'Wie doet wat, waar en wanneer, met welke strategieën, werkvormen en hoe wordt het georganiseerd?'
- Ten slotte worden in de *evaluatiefase* de vooropgestelde doelen geëvalueerd. Die fase behelst zowel de observatie, het evalueren van proces en product, als de rapportering naar het kind en de ouders. Er wordt vastgesteld welk effect er is op de ontwikkeling door de vooropgestelde strategieën, werkvormen en organisatie toe te passen. Het totale cyclische proces van handelingsplanning wordt geëvalueerd om een nieuwe ruime beeldvorming te krijgen.

Die beeldvorming wordt opnieuw bekeken vanuit de verschillende invalshoeken, zodat ervoor gezorgd wordt dat ieder kind tot ontwikkeling kan komen.

Elke buo-school maakt sinds de invoering van de ontwikkelingsdoelen vanuit haar eigen visie curricula met schooleigen leerlijnen vertrekkende van de beeldvorming en specifieke onderwijsbehoeften van hun doelgroep(en). Die leerlijnen zijn in te zetten als pedagogisch-didactische kapstok voor het interdisciplinaire team. Het opstellen van eigen leerlijnen is voor veel scholen geen gemakkelijk proces. De scholen voor buitengewoon onderwijs kunnen niet terugvallen op een neteigen leerplan. Enkel de decretaal vastgelegde ontwikkelingsdoelen geven richting en dienen bij zo veel mogelijk leerlingen nagestreefd te worden.

Cyclisch proces van handelingsplanning

Visie op onderwijs in het buitengewoon basisonderwijs

Ontwikkelingsgericht leren als fundament

Heel wat buitengewone scholen maakten reeds de 'mindshift' naar ontwikkelingsgericht onderwijs. Daarbij wordt het kind centraal geplaatst vanuit de vraag 'Wat heeft dit kind in deze groep nodig om verder of opnieuw tot ontwikkeling te komen?' De uitdaging bestaat erin om voor ieder kind binnen de zone van de naaste ontwikkeling een realistisch ontwikkelings- en toekomstperspectief uit te tekenen en na te streven. Net daarvoor is het cyclisch proces van handelingsplanning belangrijk, omdat je vanuit een ruime beeldvorming vooropgestelde doelen evalueert. Daarbij primeert altijd de eigen groei van het kind. Het uiteindelijke doel is dat de leerling zelfstandig en zelfredzaam kan functioneren en participeren in een steeds veranderende maatschappij.

"Bij beperkingen zul je altijd tegen grenzen aanlopen, de mogelijkheden van mensen kennen geen grenzen."
Emiel van Doorn

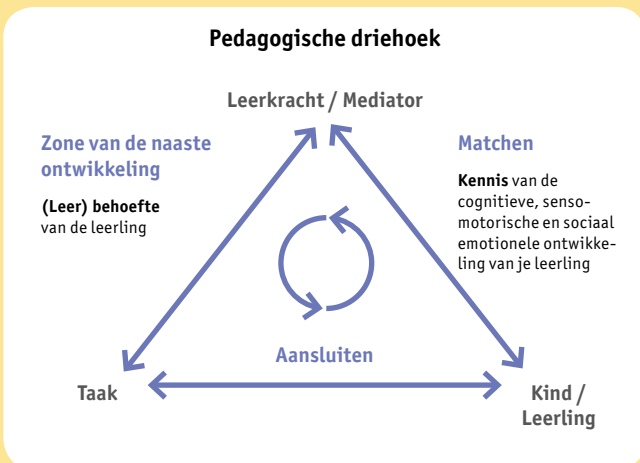
Bij ontwikkelingsgericht onderwijs wordt sterk ingezet op leren vanuit intentionaliteit (wat?), betekenisverlening (waarom?) en transcendentie (waar nog?). Door intentionaliteit maken we kinderen duidelijk wat ze gaan leren, in wederkerige communicatie. Door betekenisverlening wordt ontdekt of begrepen waarom iets aangeleerd wordt en bij transcendentie wordt het leggen van transfers naar de eigen omgeving en andere contexten gestimuleerd.

De taak van de leerkracht bestaat erin om via een kwalitatieve interactiestijl, door bewust vragen te stellen vanuit het kader van mediërend leren, kinderen mede-eigenaar te maken van hun ontwikkelproces. De uitdaging bestaat erin voortdurend te reflecteren op inhoud, proces en eigen handelen.

Schema intentionaliteit, betekenisverlening en transcendentie, gebaseerd op F. Van Loo en E. Van Doorn, *Basisboek Mediërend leren, van medisch labelen naar omgaan met verschillen*, p. 90.

Kwalitatieve interactiestijl, gebaseerd op F. Van Loo en E. Van Doorn, *Basisboek Mediërend leren, van medisch labelen naar omgaan met verschillen*.

Betrokkenheid bij het nieuwe leerplanconcept Zill

Het nieuwe leerplanconcept voor het (buiten)gewoon basisonderwijs biedt ons een overzichtelijk ordeningskader om de ontwikkelingsgerichte visie verder uit te bouwen. Het reikt een kader aan om de leerlijnen efficiënter te ordenen en biedt voldoende ondersteuning bij het ontwikkelproces van kinderen. Het concept werd op verschillende fora buitengewoon onderwijs getoetst en goed bevonden. Het werd vooral als zeer herkenbaar voor onze werking omschreven. Meermaals werd verwoord dat een centraal uitgewerkt en gemeenschappelijk ordeningskader kansen biedt om te reflecteren over de schooleigen leerlijnen en die verder te verfijnen en aan te passen aan de verschillende doelgroepen.

Vanuit onze ervaring met leerlijnen en vanuit de kijk op ontwikkelingsgericht leren dragen wij bij aan de verdere doorontwikkeling van het concept. Daarvoor participeren leerkrachten, paramedici en pedagogisch begeleiders uit het buitengewoon onderwijs dit schooljaar in de verschillende ontwikkelgroepen en andere fora. De samenwerking tussen buitengewoon en gewoon basisonderwijs blijkt ook uit de Vlaanderenbrede informatieronde waarvoor alle scholen van het basisonderwijs worden uitgenodigd.

In de periode 2016-2018 zullen we eerst onderzoeken of de reeds ontwikkelde generieke doelen en leerlijnen afdoende uitgewerkt zijn voor de verschillende specifieke doelgroepen. Daarna wordt in gerichte doorontwikkeling werk gemaakt van concrete invulling om aan de aangegeven noden tegemoet te komen. Met het oog daarop stappen we mee in het project van de pilotscholen.

Ontwikkelingsgericht denken en Zill

Wij willen ervoor pleiten om Zill in te zetten als referentiekader, van waaruit we de zelfrealisering van leerlingen bevorderen. Een voorwaarde zal bijgevolg zijn om als school te vertrekken vanuit een ontwikkelingsgerichte visie op onderwijs. Het ordeningskader wordt gebruikt als waardevolle ondersteuning en leidraad om die visie praktisch vorm te geven. De doelen worden vanuit een ruime beeldvorming bewust geselecteerd uit de persoonsgebonden én cultuurgebonden ontwikkelvelden. De geselecteerde

doelen brengen we samen in wat de leerplanmakers een 'schaaltje' noemen. Binnen de selectie duiden we focusdoelen aan voor de groep of de individuele leerling. Het schaalpje schept mogelijkheden om bij activiteiten gedifferentieerd om te gaan met doelen voor de groep of een leerling.

Eigenheid van het buitengewoon onderwijs in Zill

Door sterk te investeren in de persoonsgebonden ontwikkeling creëren we de goede condities om de cultuurgebonden ontwikkeling op gang te brengen. De ontwikkelvelden innerlijk kompas, socio-emotionele ontwikkeling, motorische en zintuiglijke ontwikkeling en autonomie zijn de eerste bouwstenen om opnieuw of verder tot ontwikkeling te komen bij de cultuurgebonden doelen.

Scholen buitengewoon onderwijs kunnen het kader gebruiken als basis voor het realiseren van een onderbouwd proces van handelingsplanning. Ze kunnen het ordeningskader inzetten als reflectiekader om hun beeldvorming te toetsen. Het biedt mogelijkheden om vanuit een eenduidige taal de beginsituatie van leerlingen en leerlingengroepen verder te expliciteren en er bewust mee om te gaan.

Decretaal kan het leerplan niet goedgekeurd worden voor het buitengewoon onderwijs. Het buitengewoon onderwijs moet steeds werken vanuit handelingsplanning en de vooropgestelde ontwikkelingsdoelen nastreven. Die situatie blijft ook zo voor het nieuwe leerplan. In 2016-2018 wordt een concordantie gemaakt van de ontwikkelingsdoelen met de generieke doelen en leerlijnen. Die concordantie zal ondersteunend en richtinggevend zijn, maar is allesbehalve een absoluut gegeven om enkel met generieke doelen te werken. Er moet op schoolniveau nagedacht en nagegaan worden of die voor de doelgroep afdoende de ontwikkelingsdoelen dekt. De school blijft daarbij steeds eigenaar van het volledige proces en kiest haar eigen weg volgens haar visie en doelgroep. De voorziene referentieleeftijden van de leerlijnen van Zill zijn in de buo-context relatief. Ze kunnen wel als reflectie-instrument ingezet worden tijdens de handelingsplanning.

Een meerwaarde voor het buitengewoon basisonderwijs

Wij zien het nieuwe leerplanconcept als een meerwaarde voor de scholen buitengewoon onderwijs. De buo-scholen kunnen het als een voorgestructureerde kast gebruiken waarin ze hun eigen kapstukken kunnen bevestigen. De zelfontwikkelde groeilijnen, leerlijnen of ontwikkellijnen brengen we in verbinding met de ontwikkelthema's en de generieke doelen.

De reacties van de basisscholen buitengewoon onderwijs na de leerplandagen in de regio's zijn in ieder geval geruststellend. Het concept wordt als zeer herkenbaar en inzetbaar omschreven. Het biedt voldoende kansen om ons in de toekomst verder te profileren als scholen met een meerwaarde voor de leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften binnen het basisonderwijs. De gezamenlijke 'taal' kan bovendien alleen maar als een enorme meerwaarde worden gezien en zal bij een eventuele overstap zowel het kind als de school ten goede komen. Het nieuwe leerplanconcept versterkt het geloof in goed onderwijs voor iedere leerling in elke school.

Praktijkvoorbeeld

In de klas van juf Charlotte zitten zeven leerlingen met autisme. Op schoolniveau is vorig schooljaar ingezet op het organiseren van de speelplaats in speelhoeken en het aanbieden van spelkoffers en spelmateriala die al dan niet gekoppeld worden aan één hoek. Juf Charlotte merkt dat haar leerlingen ondanks die aanpassingen nog niet tot spelen komen. Ze lopen rond, storen op de speelplaats en komen dolgedraaid terug in de klas. Door gerichte observatie stelt ze vast dat sommige leerlingen het materiaal niet kunnen hanteleren, niet tot spel komen of niet aan het spel kunnen blijven en/of de nabijheid van andere spelende leerlingen moeilijk verdragen.

Klas Juf Charlotte

Lessenreeks vrije tijd

Haar leerlingen zullen tijdens geleide werkmomenten leren omgaan met het spelmateriala dat op de speelplaats wordt aangeboden. De leerlingen leren met andere woorden spelen met het spelmateriala en voor de leerling die dat nodig heeft, zal juf Charlotte het materiala voorstructureren (begin/einde van spel, plannetje ...). Ze zal hen ook moeten leren kiezen tussen twee of meerdere spelmateriala en daarna zal de transfer naar de speelplaats begeleid moeten worden. Daarvoor zal ze tijdens de lessen tijd inplannen om het spelmateriala op de speelplaats te gaan uitproberen. Ze kan daarvoor een beroep doen op de leerkracht lichamelijke opvoeding of de kinesist om haar te ondersteunen. Ten slotte wordt de spelkoffer van de klas aangepast of wordt bijvoorbeeld voor een individuele leerling een spelkaart gemaakt, wordt het spelaanbod beperkt ... Gedurende het schooljaar zal ze het spelaanbod geleidelijk uitbreiden en zullen de leerlingen die het aankunnen, evolueren van de veiliger afgebakende speelhoeken naar de volledige speelplaats.

Juf Charlotte zal generieke doelen, gekoppeld aan ontwikkelingsdoelen, selecteren uit de volgende ontwikkelvelden en -thema's en daar voor elke leerling in meer of mindere mate op inzetten, afhankelijk van haar taakanalyse:

- Ontwikkeling van het innerlijk kompas (identiteit - veerkracht);
- Ontwikkeling van zelfsturing en initiatief (leren kiezen, organiseren, transfer ...);
- Motorische en zintuiglijke ontwikkeling (bewegen - omgaan met zintuiglijke ervaringen);
- Oriëntatie op de wereld: oriëntatie op ruimte, tijd en bewegingscultuur;
- Muzische vorming (verbeelden, muzische grondhouding).

Haar uiteindelijke doel is dat haar leerlingen zo zelfstandig mogelijk spelen in de speelhoeken, al dan niet afgebakend, of op de speelplaats. Om dat doel te bereiken, zijn er verschillende generieke doelen, die in meerdere of mindere mate voor elke leerling nagestreefd dienen te worden.

Eén leerling krijgt een individuele, motorische uitlaatklep. Hij is nog niet in staat om naast elkaar spelmateriala te delen in speelhoeken op de speelplaats. Het is voor hem wel belangrijk om zich motorisch uit te leven tijdens de pauzes, zodat hij daarna de leeractiviteiten weer aankan. Hij fietst graag. Juf Charlotte zet samen met de kinesist en de leerkracht lichamelijke opvoeding in op het leren fietsen van een vast parcours. De activiteit wordt eindig gemaakt door hem een armband aan te doen met een aantal knopen. Telkens als hij langs 'start' passeert, legt hij een knoop in het doosje. Wanneer hij klaar is, leert hij de fiets weg te zetten in de fietsenstalling en naar een afgesproken plaats in de stille hoek op de speelplaats te gaan. De doelen voor die leerling zitten in een apart schaalpje.

BRONNEN

Van Loo, F. en Van Doorn, E., *Basisboek Mediërend Leren. Van medisch labelen naar omgaan met verschillen*, Boom, Amsterdam, 2013.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Departement Onderwijs Entiteit Curriculum. *Van handelingsplanning tot handelingsplan in het buitengewoon onderwijs*, versie september 2007.

Decreet basisonderwijs van 25 februari 1997 Art. 46.

Diverse overlegfora buitengewoon onderwijs.